

Uudenmaan ELY-keskukselle:

Esitys Erkki Kairamon suunnitteleman Itäkeskuksen kauppakeskuksen vanhimman osan julkisivujen osittaisesta suojelemisesta Rakennusperinnön suojelemista annetun lain nojalla

Rakennustaiteen seura, 5.10.2015

Rakennustaiteen seura ry. esittää, että Rakennusperinnön suojelemista annetun lain (4.6.2010/498) nojalla suojellaan vuonna 1984 valmistuneen Itäkeskuksen kauppakeskuksen vanhimman osan julkisivuja seuraavasti:

- pohjoisluoteeseen Tallinnanaukiolle suuntautuva julkisivu
- länsilounaaseen metroaseman ja sen liityntäterminaalin suuntaan avautuva julkisivu

Tarkempi kuvaus rakennuksen suojeltavaksi esitettävistä osista ja ominaispiirteistä on jäljempänä otsikon *Suojeltava arkkitehtuuri* alla.

Suojelun tarve

Seuran tietoon on tullut, että kohteeseen on suunniteltu muutoksia, joiden yhteydessä aiotaan kokonaan poistaa sen arkkitehtuuriin olennaisesti kuuluvat rungon ulkopuoliset teräsrakenteet ja korvata ne mukaelmalla, joka poikkeaa alkuperäisestä mittasuhteiltaan, rakenneperiaatteeltaan ja detaljeiltaan. Paikalle rakennettu julkisivumalli osoittaa, että se ei tule johtamaan tyydyttävään lopputulokseen.

Kohde on arkkitehtuurihistoriallisesti merkittävä. Sen suojeltavaksi esitettävissä osissa yhdistyvät ainutlaatuisella tavalla Erkki Kairamon arkkitehtoniset pyrkimykset, kaupunkisuunnittelun uudet tavoitteet 1970–1980-luvuilla ja Itäkeskuksen merkitys kauppakeskusrakentamisen edelläkävijänä. Kohde on tältä osin säilynyt tähän päivään asti pääosin alkuperäisessä asussaan.

Kohdetta ei ole suojeltu voimassa olevassa asemakaavassa tai millään muulla tavalla, joka estäisi kohdetta turmelevat muutokset.

Edellä kuvatun vuoksi seura katsoo, että on tarpeen turvata kohteen kulttuurihistoriallisten arvojen säilyminen suojelemalla sen jäljempänä eritellyt ominaispiirteet Rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain (4.6.2010/498) nojalla.

Suojelemisen tärkeimmät perustelut

Itäkeskuksen kauppakeskus on yksi merkittävimmistä Erkki Kairamon suunnittelemissa rakennuksissa. Kairamon tuotannon säilymisen ja ymmärtämisen kannalta on olennaista, että Itäkeskuksen kauppakeskuksesta, joka on jo ehtinyt kokea monia muutoksia, säilyy myös alkuperäistä arkkitehtuuria.

Itäkeskuksen vanhin osa on yksi arkkitehtonisesti korkeatasoisimmista suomalaisista kauppakeskuksista, ja se on toiminut esikuvana monelle myöhemmälle kauppakeskukselle.

Itäkeskuksen ja sen kauppakeskuksen rakentamisen alkuvaiheet kytkeytyvät Helsingin kasvussa vaiheeseen, jossa haettiin aluekeskusten avulla uusia ratkaisuja vähittäiskaupan, työpaikkarakentamisen, asumisen ja joukkoliikenteen välisiin suhteisiin. Kairamon suunnittelema Itäkeskuksen kauppakeskuksen vanhin osa on yksi esimerkki siitä, miten 1970- ja 1980-luvulla etsittiin ratkaisuja urbaanin elämän uudenlaisten puitteiden rakentamisessa.

Perusteena suojelulle seura toteaa lisäksi, että kohteen arkkitehtuuri, joka erottuu arkirakentamisesta Kairamon pitkälle hiotun ja taidokkaan konstruktivistisen tyylinä vuoksi, on ollut merkittävä myös Itäkeskuksen tunnettuuden ja identiteetin rakentumiselle.

Erkki Kairamon arkkitehtuuri

Rakennuksen suunnittelusta vastannut Erkki Kairamo (1936–1994) oli kansainvälisesti tunnettu arkkitehti ja hänen 1960-luvulta 1990-luvulle asti ulottuva tuotantonsa käsittää teollisuus-, asuin- ja liikerakennuksia. Kairamo on palkittu arkkitehtuurin valtionpalkinnolla vuonna 1978 ja hänen suunnittelemansa Itäkeskuksen kauppakeskus teräsrakennepalkinnolla vuonna 1984.

Kairamo tukeutui arkkitehtuurissaan modernin arkkitehtuurin alkuaikojen, 1920–1930-lukujen rakennustaiteen avantgardistisiin konstruktivistisiin ideoihin, mutta hän kehitti niiden muotoaiheita uransa aikana omaperäiseksi uudenaikaiseksi synteetiksi, jota on luonnehdittu optimistiseksi ja tulevaisuuteen katsovaksi (ks. *Brandolini, Sebastiano (2000). Kristian Gullichsen, Erkki Kairamo, Timo Vormala. Architecture 1969–2000. Skira, Milano. Sivu 15*). Hänen arkkitehtuurinsa sai tämän ansiosta runsaasti myös kansainvälistä huomiota.

Oman tulkintansa mukaan Kairamo pyrki arkkitehtuurissaan jännitteisyyteen ja dynaamisuuteen muun muassa pysty- ja vaakasuorien tilakappaleiden ja linjojen sommittelun keinoin.

Kairamo perehtyi aluekeskusten suunnitteluun Arkkitehtitoimisto Juutilainen-Kairamo-Mikkola-Pallasmaan vuonna 1969 tekemästä Tapiolan keskustan laajennussuunnitelmasta lähtien. Monet siinä esitetyistä ideoista toteutuivat myöhemmin Itäkeskuksen kauppakeskuksessa.

Paikka ja kohteen arkkitehtuuri osana sitä

Itäkeskuksen rakentaminen liittyy Helsingin kasvussa vaiheeseen, jossa kantakaupungin ulkopuolisten alueiden kasvun ohjaamisessa pyrittiin tukeutumaan ns. aluekeskuksiin. Asuminen, vähittäiskauppa ja työpaikat pyrittiin jälleen saattamaan toistensa yhteyteen, usein raideliikenteen asemien lähelle. 1980-

luvun aikana kauppakeskusrakentaminen tuli osaksi aluekeskusten toteuttamista. Itäkeskus kauppakeskuksineen kytkeytyy siten usealla tavalla suomalaisen kaupunkirakentamisen historiaan ja kaupungin toimintojen uudelleenajatteluun 1970–1980-luvuilla.

Kauppakeskuksen alkuperäinen arkkitehtuuri hahmotettiin osaksi eri liikennemuotojen muodostamaa moninaista kokonaisuutta: keskus sijoittuu Itäväylänä tunnetun vilkkaan moottoriväylän varteen, samalla osin metroradan päälle, mutta kokonaisuus on toteutettu niin, että metron liityntäliikenteen terminaali ja kauppakeskukseen kytkeytyvä julkinen laaja aukio muodostavat kansirakenteen päälle jalankulkijoiden ja kaupunkielämän areenan. Itäisempi osuus tästä tunnetaan nimellä Tallinnanaukio. Sen julkinen ulkotila on sellaisenaan huomionarvoinen paitsi syntyhistoriansa myös vilkkaan käyttönsä ja tunnettuutensa vuoksi. Keskeisen sijaintinsa, toimintojensa sekä myös arkkitehtuurinsa vuoksi sitä voi pitää yhtenä koko Itä-Helsingin keskeisimmistä ja tunnetuimmista julkisista kaupunkitiloista. Se on alkuperäisessä käytössä ja pääosin alkuperäisen tilarakenteen mukaisessa asussa.

Tallinnanaukio on osa urbaanien ulko- ja sisätilojen sarjaa, joka alkaa Tallinnanaukion pohjoispuolelta, 1960-luvulla toteutetulta Puotinharjun ostoskeskukselta, kulkee ohi Itä-Helsingin kulttuurikeskuksen Stoaan ja siihen liittyvän aukiotilakokonaisuuden kirkkoineen, ylittää Turunlinnantien, jatkuu Tallinnanaukiolta kauppakeskuksen ja Hansasillan sisätilojen läpi Lyypekinkujalle ja sieltä edelleen Itäkeskuksen maamerkille asti. Itäkeskuksen maamerkki on niin ikään Erkki Kairamon suunnittelema, ja myös se on koko Itäkeskukselle leimaa antava merkkirakennus. Kairamon arkkitehtuuri Tallinnanaukiolla ja Itäkeskuksen maamerkissä on tunnistettavaa, ja kohteiden välille hahmottuu selkeä dynaaminen yhteys.

Kulttuurikeskuksen, kirkon, kaupallisen rakentamisen ja joukkoliikenteen solmukohtaan kytkeminen tällä tavalla toisiinsa ilmentää myös pyrkimystä kulttuuriseen tasa-arvoon kaupunkisuunnittelussa. Kohteen ikä on sen lisäksi ehtinyt jo tehdä siitä yhteisen muistin paikan itähelsinkiläisille.

Edellä kuvattu julkisten ulkotilojen sarja on muokkautuvaa kaupunkitilaa, ja sen harkittu kehittyminen on edelleen tarpeellista ja tervetulluttakin, kuten koko kauppakeskuksenkin. Erkki Kairamon omintakeinen arkkitehtuuri on kuitenkin ollut rakentamisestaan asti merkittävä ja omaleimainen osa tätä kokonaisuutta, suorastaan alueen tunnusmerkki. Sen säilyminen on syytä turvata.

Kohteen arkkitehtuuri

Tallinnanaukion ja Itäkeskuksen pohjois-eteläsuunnassa halkaisevan jalankulkuraitin varrella olevat rakennukset edustavat tyylillisesti suomalaisen konstruktivismin myöhäistä vaihetta, jolloin sen muotokieltä pyrittiin rikastuttamaan viistotuilla muodoilla ja perinteisillä materiaaleilla, kuten punatiilellä. Erkki Kairamon suunnittelema rakennuksia – kauppakeskusta, maamerkkiä ja sen jalustaosaa – voi pitää tämän vaiheen taiteellisesti omaperäisimpinä ja korkeatasoisimpina rakennuksina Itäkeskuksessa.

Erkki Kairamo suunnitteli kauppakeskuksen julkisivut eriluonteisiksi: Itäväylän puoleinen sivu on tarkoitettu nähtäväksi liikkuvasta autosta, joten se on erittäin suupiirteinen ja dynaaminen. Koko julkisivun levyinen lasilyhty muodostaa horisontaalisen parin maamerkin pystysuuntaiselle porrastornille. Ulkoseinien tiiliverhous liittyy rakennuksen osaksi Itäkeskuksen punatiilimiljöötä. Tallinnanaukion puoleinen julkisivu on suunniteltu jalankulkijoita varten. Se on huomattavasti

monimuotoisempi, eikä julkisivua pysty näkemään kokonaisena mistään kohtaa. Ulkoseinän edessä on kylmänä teräsrakenteena toteutettu vyöhyke, joka sisältää katoksia, portaita, parvekkeita ja mainoslaitteita. Itäkeskukselle tyypillisen punatiilen sijaan julkisivumateriaaleja ovat teräs, lasi, lasitiili ja eriväriset klinkkerilaatat. Hoikkien teräspilareiden kannattelema rakennelmä muodostuu yhtenäisen jalankulkuarkadi Tallinnanaukion eteläsivulle. Metroaseman ja liityntäterminaalin puoleisessa päädyssä rakennelmä on ripustettu ulkoseinästä.

Julkisivusommitelma perustuu säännöllisen moduuliruudun ja kentästä toiseen vaihtelevien toissijaisten elementtien vuorovaikutukseen. Erilaisista teräsheleistä ja -ristikoista, vetotangoista, umpi- ja lasipinnoista ja ulkoportaista muodostuu rikasmuotoinen sommitelma, joka muuttaa luonnettaan valaistuksen ja katsojien liikkeen mukaan. Teräsrakenteiden hitsiliitokset ovat hienostuneen eleettömiä. Kairamo ajatteli edellä kuvattuun teräsrakenteeseen kiinnitettävät mainoslaitteet alusta lähtien olennaiseksi osaksi arkkitehtuuria. Hän laati pelisäännöt, joiden puitteissa niitä on mahdollista vaihtaa ja täydentää.

Kohteen merkittävydestä

Itäkeskus oli valmistumisestaan lähtien luettu yhdeksi 1980-luvun suomalaisen arkkitehtuurin merkkirakennuksista. Se julkaistiin laajasti kotimaisissa ammattilehdissä (esim. Arkkitehti 6/1982 ja 6-7/1985), ja se oli mukana monissa suomalaista nykyarkkitehtuuria esittelevissä näyttelyissä (esim. Arkkitehtuurin nykyhetki – 7 näkökulmaa. Suomen rakennustaiteen museo. Helsinki 1987). Sitä on käsitelty lähes kaikissa suomalaisen modernin arkkitehtuurin historiasta 1980–2000-luvuilla kirjoitetuissa teoksissa (esim. Vilhem Helander & Simo Rista: Suomalainen rakennustaide. Kirjayhtymä. Tampere 1987; Ars. Suomen taide 6. Weilin+Göös. Espoo 1990; 20th Century Architecture. Finland. Museum of Finnish Architecture. Helsinki 2000). Kauppakeskus sai runsaasti huomiota myös ulkomaisissa ammattilehdissä (esim. Casabella 540/1987, Werk, Bauen + Wohnen 4/1987, Industria delle costruzioni 218/1989 ja Architectural Review 3/1990) ja teki osaltaan Kairamosta yhden 'Helsingin koulun' kansainvälisesti seuratuimmista arkkitehteista.

Kairamon arkkitehtuurin saama runsas aikalaishuomio sekä kotimaassa että ulkomailla ja julkaisujen suuri määrä kertovat selvästi hänen merkittävyystään yhtenä tuon aikakauden tärkeimmistä arkkitehteista. Laajan julkisuuden seurauksena nimenomaan Tallinnanaukion monimuotoisesta julkisivusta on muodostunut ikoninen arkkitehtuurikohde. Ensimmäisenä suurena aluekeskuksena Itäkeskus sai runsaasti julkisuutta myös ammattipiirien ulkopuolella, mikä on tehnyt siitä yhden 1980-luvun nousukauden ja Itä-Helsingin tärkeimmistä symboleista.

Kohteen säilyneisyys

Monien kauppakeskusten tavoin Itäkeskusta on laajennettu moneen otteeseen ja sen sisätiloja on muutettu merkittävästi. Alkuperäisen kauppakeskuksen itäpuolelle on rakennettu kaksi suurta laajennusta. Järjestyksessä ensimmäinen laajennusosa valmistui vuonna 1992. Laajennuksista myöhempi, kauppakeskusta edelleen itään jatkanut osuus, toteutettiin 2000-luvun alussa. 1990-luvun laajennuksen yhteydessä Kairamon suunnitteleman alkuperäisen osan sisäkatua pidennettiin itään päin ja Tallinnanaukion itäpäätyyn avattiin uusi sisäänkäynti. Julkisivuun tehtiin myös muita muutoksia. Tallinnanaukion järjestelyitä uudistettiin vuonna 2006 arkkitehti Juha Ilosen suunnitelman pohjalta.

Samalla kauppakeskuksen sisäkulmassa ollut suuri sisäänkäyntisyvennys rakennettiin umpeen ja kaksi poistumistieporrasta purettiin. Myös metroaseman sisäänkäynnin yhteydessä oleva pienempi sisäänkäyntisyvennys on rakennettu umpeen.

Muutoksista huolimatta suurin osa julkisivurakenteista ja Kairamon hahmottelema julkisivukokonaisuus ovat säilyneet – dynaaminen sommitelma näyttää sietävän taitavasti suunniteltuja muutoksia. Parhaiten ovat säilyneet metron liityntäterminaalin puoleinen julkisivu ja luoteiskulma kokonaisuudessaan ja Tallinnanaukion puolella rungon ulkopuoliset teräsrakenteet sekä toisen kerroksen ikkunajako ja pintamateriaalit. Kauppakeskuksen sisätiloissa Kairamon suunnittelemaat yksityiskohdat ovat hävinneet lähes täydellisesti lukuisten muutosten seurauksena.

Suojeltava arkkitehtuuri

Rakennustaiteen seura esittää, että Itäkeskuksen kauppakeskuksen Tallinnanaukion ja metron liityntäterminaalin puoleisten julkisivujen alkuperäiset osat suojellaan rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain 8 § kriteerien 1 (harvinaisuus), 3 (edustavuus) ja 5 (historiallinen todistusvoimaisuus) perusteella.

Seura näkee julkisivukokonaisuuden edellyttävän suojelua 1 ja 5 kriteerin perusteella, perusteina erityisesti Itäkeskuksen yleinen kulttuurihistoriallinen merkitys suomalaisen kauppakeskusrakentamisen esimerkkikohteena ja Erkki Kairamon suunnitteleminen julkisten rakennusten merkittävänä ja harvinaisena edustajana. Itäkeskuksen julkisivu yhdessä Tallinnanaukion julkisen tilan kanssa on myös Itä-Helsingin rakentumisvaiheen historiasta kertova alueen maamerkki.

Suojeltaviin ominaispiirteisiin ja rakennusosiin luetaan seuraavat:

- Julkisivun kokonaisuus ja jakautuminen maantasokerrokseen sekä sen yläpuolelle sijoittuvaan, ulkoseinien eteen sijoittuvien teräsrakenteiden rikastamaan toiseen kerrokseen
- Teräsrakenteinen moduuliruudukko ja siihen kiinnitetyt teräs- ja lasiosat alkuperäisine mittasuhteineen, yksityiskohtineen ja värityksineen
- Julkisivun alkuperäiset vaaka- ja pystyjaot, pintamateriaalit sekä ikkuna-aukotuksen periaatteet; julkisivun eri vyöhykkeiden väliset suhteet sekä syvyys-, korkeus- että leveys suunnassa
- Valaisinpylonit ja niiden sijainti julkisivussa

Lisäksi seura katsoo kriteerin 3 perusteella, että seuraavat ajankohdan rakentamisajankohtaa tyypillisesti kuvaavat julkisivun osat tulisi mikäli mahdollista säilyttää nykyisellään tai, mikäli tämä ei ole mahdollista, korvata nykyisen kaltaisilla rakenteilla ja pintamateriaaleilla:

- Ulkoseinien alkuperäiset pintamateriaalit
- Alkuperäiset ikkunat, ovet ja lasiseinät
- Rungon ulkopuoliset teräsrakenteet sekä niihin kiinnitetyt parvekkeet, katokset, lasiosat, mainoslaitteita varten tehdyt telineet ja valaisinpylonit
- Rakennuksen luoteiskulmassa oleva porrashuone

Seuran arvion mukaan julkisivujen harkittua kehittämistä voidaan pitää mahdollisena myös suojelun asettamissa puitteissa. Esimerkiksi uusien sisäänkäyntikatosten ja mahdollisten muiden toiminnallisesti perusteltujen toiminnallisten osien lisääminen on seuran mielestä mahdollista, jos muutosten yhteydessä vaalitaan alkuperäisiä mittasuhteita ja rakennusosia sekä selkeytetään niiden merkitystä ja näkyvyyttä osana julkisivua. Rungon ulkopuoliset teräsrakenteet eivät myöskään kerro suoranaisesti sisätilojen järjestelyistä tai toiminnoista, eikä niiden suojeleminen siten estä muun kiinteistön kaupallista kehittämistä.

Seuran näkemyksen mukaan alkuperäisen arkkitehtuurin vaaliminen ja sen arvojen säilyminen kohteessa on tärkeää sen kulttuurihistoriallisten arvojen vuoksi mutta perusteltua myös kiinteistön tasapainoisen kehittämisen näkökulmasta.

Helsingissä 5.10.2015

Maunu Häyrynen
Puheenjohtaja
Rakennustaiteen seura ry.

Joona Rantasalo
Sihteeri
Rakennustaiteen seura ry.

Liitteet:

- Kuva 1: sijaintikartta, johon on merkitty suojeltaviksi esitettävät julkisivut
- Kuva 2: ote Itäkeskuksen asemapiirroksista 1980-luvulta
- Kuvat 3 ja 4: otteet kauppakeskuksen alkuperäisistä julkisivupiirustuksista ja pohjapiirroksista
- Kuva 5: valokuva kohteen pienoismallista vuodelta 1982
- Kuva 6: valokuva Tallinnanaukiolle suuntautuvasta julkisivusta kohteen valmistuttua
- Kuvat 7 ja 8: kaksi yleiskuvaa kohteesta syyskuussa 2015
- Kuva 9: valokuva kohteen alkuperäisistä julkisivudetaljeista syyskuussa 2015
- Kuva 10: syyskuussa 2015 otettu valokuva, jossa näkyy vierekkäin alkuperäistä julkisivudetaljiikkaa ja kesällä 2015 toteutettua metallirakennetta, joka näyttää alkuperäistä korvaamaan suunnitellun rakenteen luonteen ja yksityiskohtia
- Rakennustaiteen seura ry:n säännöt, Patentti- ja rekisterihallituksen oikeaksi todistamat
- Patentti- ja rekisterihallituksen antama todistus nimenkirjoitusoikeuksista
- Pöytäkirjanotteet Rakennustaiteen seuran johtokunnan kokouksista, joissa käsiteltiin suojeluesitystä